

” Att skriva innebär verkligen ett slags salighet, inte en ljuv ro, utan en aktiv glädje.”

IVAR LO JOHANSSON

” Att skriva är rena tortyren.”

SVEN NYBERG

3

Skrivprocessen

Alla som någonsin skrivit en längre text vet att skrivandet är en mödosam och tidskrävande sysselsättning. Tyvärr inser inte alla att de delar denna erfarenhet med de flesta andra. Många tror att det bara är just de som upplever skrivandet på detta sätt.

Sanningen är att många – ja, kanske de flesta – tycker att det är mödosamt och svårt att skriva. Även personer som skriver mycket kan uppleva stora obehag innan de kommer igång, eller under skrivandets lopp. För många är skrivarbetet förenat med mycken vånda.

Dessbättre har skrivandet även en annan sida. Att skriva kan innebära att positiva och lustbetonade känslor tar överhanden, och många som upplever skrivandet som plågsamt och besvärligt brukar också känna av den lustfyllda glädje som gärna förknippas med skrivandet. – Det är ju *egentligen* så roligt att skriva.

Att skriva innebär att man skapar. Det är en kreativ aktivitet oavsett om man skriver ett pm, en vetenskaplig uppsats, ett blogginlägg eller en dikt. Och skapandets glädje kompenserar i stor utsträckning för inslaget av svett och möda i skrivprocessen.

Att skriva är alltså både lust och plåga. Det är plåga när det tar emot och när man känner sig osäker och missnöjd. Det är lust när man kommit igång, och tankar och skrivarbete samspelar så att textsida efter textsida fylls – eller när man just avslutat ett skrivarbete.

Under de perioder som jag hittills har ägnat mig åt att skriva och skriva om den här boken har jag åtskilliga gånger upplevt både lusten och plågan; det kan jag försäkra.

Vissa dagar har det gått bra, och då har jag tänkt att så här skulle jag alltid vilja ha det. Tänk att få ägna sig åt skrivande på heltid. Det är ju så roligt.

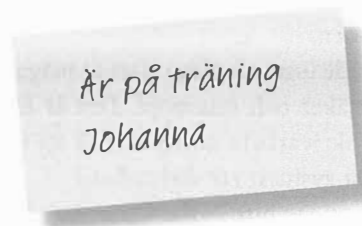
Andra dagar har det inte gått fullt så bra. Jag har emellanåt tittat på det jag hittills skrivit och mest haft lust att kasta alltsammans i papperskorgen. Att säga att skrivandet känns som en plåga är vid sådana tillfällen ingen överdrift.

Så småningom lär man sig emellertid att leva med detta växlande mellan upprymdhet och nedstämdhet. Man lär sig att skrivande i allmänhet innebär ömsom med- och ömsom motgångar. Man inser också att allt skrivande kräver en avsevärd arbetsinsats.

Min erfarenhet är att man blir en bättre skribent om man har detta klart för sig; om man ser realistiskt på skrivandet. Kunskap om skrivprocessen ger skribenten större tillförsikt och ett självförtroende som betyder mycket för det färdiga resultatet. Sådan kunskap ger också skribenten större handlingsfrihet och ökad förmåga att själv påverka sitt skrivande. En god skribent måste ha strategier att ta till, för att kunna arbeta sig igenom skrivandets olika problemlösningsnivåer. I det här kapitlet tänker jag därför redogöra för vad det egentligen innebär att skriva, det vill säga redogöra för vad vi i dag vet om skrivandet tack vare forskning på olika områden. I bokens andra del diskuterar jag sedan mer ingående skrivprocessens olika faser och ger exempel på strategier som kan vara bra att känna till och som är tillämpbara i olika sammanhang.

Konsten att skapa text – ett arv från retoriken

Varje gång du skriver, skapar du en text. Den må vara kort som på twitter, ett sms eller ett meddelande på en papperslapp på köksbordet: eller ett långt och innehållsrikt brev, en uppsats, ett blogginlägg eller en artikel på många sidor – alla dessa ”skriverier” kallas med en gemensam



benämning för *texter*. En utredning eller en roman är även de *texter*, och en text kan också uttryckas muntligt. Ett enda ord – Aj – eller ett timplågt föredrag: båda utgör *texter*.

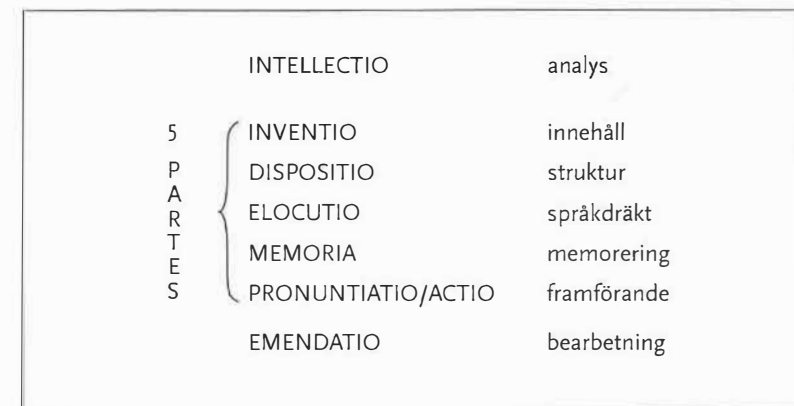
Läran om konsten att bygga *texter*, att i tal eller skrift förmedla innehåll, är mycket gammal. Om vi går till gamla böcker i retorik (läran om talekonsten), kan vi se att redan antikens vältalare hade handledningar för hur de skulle gå till väga när de byggde upp sina *texter*, sina tal. Hela arbetsprocessen beskrivs, från tanke till text.

Talen utarbetades mycket omsorgsfullt. Målet för avsändaren/talaren var att nå och engagera mottagarna, lyssnarna. Talarna måste lära sig att uttrycka sig så effektivt – och effektivt – som möjligt.

Fasta och noggrant utmejslade regler fanns därför både för arbetsgången, tillvägagångssättet vid textskapandet, och för det rent språkliga. När det gällde själva arbetet med att bygga upp en engagerande och funktionell text förespråkades en arbetsgång som omfattade ett antal moment (se fig. 4) som alla var mycket viktiga.

Att veta är ursprunget och källan till att skriva väl.

HORATIUS



Figur 4 Retorikens textbildningsmodell. Arbetsgången.

Textbildningsprocessen inleddes med en fas benämnd *intellectio*. Talaren skulle inledningsvis fundera över talets art, vilka som utgjorde publiken och vad som var syftet med talet. Han skulle kort sagt analysera kommunikationssituationen.

Sedan var det dags för *inventiofasen*. Nu gällde det att skaffa stoff till texten. Ämnet var givet, men fakta måste skaffas fram och resonemang

och argument byggas under. I särskilda avdelningar i handböckerna i retorik kunde talarna få tips på så kallade stoffområden och lämpliga argumentationsstrategier.

När materialinsamlingen var avklarad, vidtog arbetet med att strukturera innehållet, *dispositio*. Stoffet skulle presenteras för mottagarna på ett så funktionellt sätt som möjligt. Frågan var nu hur detta skulle göras i det enskilda fallet. Vilken struktur som var den för tillfället lämpligaste. Från den här fasen känner vi igen det i skolsammanhang så vanliga ordet *disposition* = textens helhetsstruktur.

Efter struktureringen var det dags för själva formulerandet, för *elocutio*. Nu skulle de tankar som dolde sig bakom den planerade strukturen klädas i ord. Det gällde då att hitta en språkdräkt som var både vacker, estetiskt tilltalande, och funktionell. Språkformen skulle vara anpassad till den specifika kommunikationssituationen.

När talet var formulerat i ord, nedskrivet och klart, vidtog arbetet med att lära sig det hela utantill, *memoria*. Och så småningom kunde det hela framföras, *actio* eller *pronuntiatio*, och talaren kunde i allmänhet direkt, av åhörarnas reaktioner, dra slutsatser om effekten av sitt arbete.

Arbetsfaserna *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* och *pronuntiatio/actio* brukar ofta gå under den övergripande benämningen retorikens fem delar. Dessa delar, eller faser i textbildningsprocessen, är de som av hävd ansetts som de viktigaste. Men i handböcker i retorik förekommer också som jag redan nämnt, analysfasen, och där hittar man även den fas som står sist i figur 4, *emendatio*. Detta arbete innebar träning i textbildning, det innebar bearbetning och finputsning av den text man skapat. Träning, som omfattade övning i de olika arbetsmomenten och därtill en stor portion läsning, var nödvändig för den blivande eller redan verksamme vältalaren. Och en noggrann bearbetning av det skrivna talet var ytterst viktig eftersom textens utformning på olika plan hade betydelse för hur effektiv den skulle bli.

När antikens medborgare skulle kommunicera måste de lära sig sina texter utantill – på den tiden kunde man inte trycka, mångfaldiga och distribuera den information man ville nå ut med. Talarna fick ställa sig på till exempel Forum Romanum och muntligen framföra budskapet/informationen. Nu för tiden skriver vi och mångfaldigar i stället. Kravet på en omsorgsfullt uppbyggd text, på klarhet och precision, är emellertid lika stort.

Den omfattande arbetsprocessen

Den arbetsprocess för textbildning som antikens vältalare förespråkade och arbetade efter är aktuell än i dag. De flesta vana skribenter arbetar faktiskt på ett ganska likartat sätt, ett sätt som motsvarar den antika textbildningsmodellen.

Jag har i förbigående nämnt att allt skrivande innebär en omfattande arbetsprocess. Det innebär inte bara att grafiskt fästa ord på papper utan det kräver också såväl omfattande förberedelse som efterarbete.

Det här arbetet kan förenklat beskrivas med en schematisering som i figur 5. Om man jämför den med figur 4, framgår tydligt att retorikens textbildningsmodell har mycket gemensamt med det som vi i dag uppfattar som en modell för hur skivarbetet bör bedrivas.

En stor del av skrivandet går ut på att vara ihärdig.

ELIZABETH GEORGE

SKRIVPROCESSEN

Förstadiet:

- analys
- research
- sortering
- strukturering/planering

Skrivstadiet:

- formulering

Efterstadiet:

- bearbetning
- utskrift
- korrekturläsning
- publicering, ev. tryckning

Figur 5 Skrivprocessen. Modell över skivarbetets stadier och moment.

Analysen av skrivuppgiften motsvaras av retorikens *intellectio*. Research och *inventio* motsvarar varandra och arbetet med att sortera och strukturera eller planera stoffet kan mycket lätt föras in under rubriken *dispositio*. Formuleringsfasen motsvarar *elocutio*, och *emendatio* skulle passa bra som en sammanfattande benämning för allt det som vi skribenter utför i det så kallade efterstadiet. Då bearbetar vi, renskriver och korrekturläser.

Utanför den här jämförelsen, som man i princip kan göra moment för moment, faller det sentida påfundet tryckning å ena sidan och de antika vältalarnas behov av memorering och muntligt framförande å den andra. Frånsett dessa moment är emellertid överensstämmelsen stor, för att inte säga total.

När vi talar om skrivandet som en arbetsprocess är det alltså mycket gamla insikter vi rör oss med. Men vi får heller inte glömma bort att det vi vet om skrivandet också grundar sig på erfarenhetskunskap som alla som skriver egentligen har. Det är bara det att vi har svårt att hitta ord och benämningar på det vi har för oss när vi skriver.

För visst stämmer det jag hittills sagt om skrivandet som process? Tänk efter hur det gick till när du senast skrev något viktigare än lappen på köksbordet eller minneslistan för vad du måste skaffa inför den nya terminen eller semesterresan. Visst tog det tid, och visst arbetade du dig igenom de olika stadierna eller arbetsfaserna, även om du just då inte var medveten om det? Du kanske snarast bara var medveten om att det var tidskrävande och komplicerat.

Själva skrivstadiet – det vi vanligtvis avser när vi talar om skrivande eller skriftlig framställning – omfattar egentligen den minsta delen i skrivprocessen. Det grafiska nedtecknandet av mer eller mindre väl strukturerade tankegångar med hjälp av ord och skiljetecken, det vill säga den konventionella innebörden av ordet *skriva*, föregås av ett omfattande arbete och efterföljs likaså av mycken aktivitet innan den skriftliga produkten är färdig.

Under förstadiet analyserar erfarna skribenter skrivsituationen med hänsyn till mottagare, ämne och syfte med den än så länge icke existerande texten. De samlar också stoff för skrivandet, sorterar stoffet och planerar framställningen på textnivå, det vill säga tar ställning till en preliminär struktur.

Efter detta arbete vidtar så själva formuleringsarbetet. Nu kommer ett första utkast till och detta utkast ligger sedan till grund för en ofta mycket omfattande bearbetningsverksamhet. Bearbetningen sker i det tredje stadiet och där görs också den slutgiltiga utskriften.

FÖRSTADIET

Skribenten inleder i allmänhet sitt skrivarbete med att analysera skrivuppgiften. Den må vara självvald eller förelagd. Vid denna analys avgörs vilken stil den slutliga produkten kommer att få. En medveten skribent tar hänsyn till mottagare och till syftet med framställningen och frågar sig om det aktuella ämnet kräver speciell stil och också om eventuell publicering i en eller annan form kräver anpassning i fråga om längd, disposition, källhänvisningar etc.

Med utgångspunkt i ämnet eller ämnesområdet börjar skribenten så, medvetet eller undermedvetet, pröva olika idéer och infallsvinklar. Han eller hon inventerar sina erfarenheter och kunskaper på området i fråga – mycket informellt eller genom noggranna anteckningar – och börjar kanske också samla in stoff genom systematiskt genomförd forskning. Biblioteksbesök, intervjuer, experiment och diverse iakttagande verksamhet kan utgöra grundvalen för den forskning som kommer att dokumenteras i den skriftliga framställningen. I detta sammanhang bör påpekas, att materialinsamling ibland helt enkelt innebär att man samlar in allt material ur minnet.

När skribenten kommit så här långt är det dags för sortering av det insamlade stoffet. Inte sällan har man som skribent lyckats samla på sig ett alldeles för omfattande material. Det gäller då att sovra. Med läsaren i åtanke går skribenten igenom sitt material, och det som sedan återstår ska så organiseras och så småningom struktureras. En driven skribent gör i allmänhet upp en preliminär plan för texten i sin helhet. Vissa skribenter utarbetar och skriver ned detaljerade dispositioner; andra har sin disposition i huvudet. Men för alla torde gälla att någon form av struktur föresvävar vederbörande innan pennan sätts till papperet. Sedan är det en annan sak att den ursprungliga dispositionen många gånger revideras under pågående skrivande.

Förstadiets olika steg kan vara mer eller mindre samtidiga beroende på individ och uppgift. I allmänhet blir de olika momenten lättare urskiljbara ju större skrivuppgift det är fråga om.

SKRIVSTADIET

Vi har nu kommit fram till själva skrivandet. Detta stadium innebär att ett första utkast utarbetas. Här är naturligtvis också de individuella variationerna stora.

För somliga handlar det mest om att snabbt få ned innehållet. För andra är det viktigt att texten blir så färdig som möjligt redan på detta stadium.

EFTERSTADIET

Det avslutande stadiet blir, som en följd av det ovan sagda, olika omfattande för olika skribenter. En del bearbetar, reviderar, går igenom – uttrycken är många – sina alster åtskilliga gånger innan de är nöjda med ordval, meningskonstruktion, interpunktion och kanske disposition. Bearbetningen av skriftlig framställning är tidskrävande. Ofta vinner man på att lägga undan det skrivna ett tag och tidsmässigt sprida bearbetningstillfällena.

Till efterstadiet hör också den slutliga utskriften och korrekturläsningen av densamma. Om framställningen ska tryckas och publiceras har skribenten också oftast möjlighet att diskutera sitt alster med någon eller några personer, och den slutliga produkten påverkas naturligtvis av denna diskussion.

” Jag började med att studera Augustinus teori om arvsynnen, jämförde hans tankar om den fria viljan och mycket annat. Sedan satt jag på landsarkivet och gick igenom en massa rättegångshandlingar. Sedan fick jag någon slags mental blockering, som jag tror berodde på överlastning av synapserna. Sedan katalogiserade jag mina klassiska skivor. Efter två månader var jag redo att börja.”

ERIK ANDERSSON

8

Dags att skriva hur kommer jag igång?

Mycket arbete är som synes redan nedlagt på skrivuppgiften när det äntligen är dags att skriva i ordets egentliga bemärkelse. För många är det dessvärre svårt att komma igång med själva skrivandet – trots ett omfattande förberedelsearbete.

Skrivandets vånda yttrar sig kanske aldrig så starkt som just i samband med utkastskrivandet. Det tar emot och man skjuter upp och skjuter upp. Eller man sitter där och tittar på den tomma skärmen och uppgiften känns övermäktig. Då måste man komma ihåg att man faktiskt har klarat av att skriva förr. Man bör också tänka på att skrivandet visserligen är en mycket krävande process, men att man trots allt kommer långt med hårt och envetet arbete. Man får heller inte glömma bort att det finns strategier att ta till och regler att stödja sig mot i skrivandets alla stadier.

I skrivandets formuleringsfas är uppgiften att översätta tankar och idéer till ord, att förvandla dem till text och fästa dem på papper. Det gäller att utifrån det omfattande förberedelsearbetet och med den preliminärt planerade strukturen som bas åstadkomma ett utkast som man sedan kan arbeta vidare med. Detta utkast behöver inte vara perfekt. Det viktiga är att innehållet kommer på pränt, att ett första utkast kommer till. I själva skaparögonblicket ska man inte fastna i kraven på språkriktighet etc. Dem kan man skjuta åt sidan för att sedan koncentrera sig på dem vid det fortsatta skrivandet.

En del skribenter skriver febrilt under detta stadium för att få med så mycket som möjligt medan tankeverksamheten är maximal. Ett avbrott kan för en sådan skribent innebära svårigheter att komma igång igen. Andra skribenter föredrar att skriva sitt första utkast i långsam takt, kanske för att därmed minska efterarbetet. Medan somliga arbetar enligt strategin att det är bäst att så snart som möjligt få ihop ett råmaterial för senare bearbetning, tar alltså andra god tid på sig och en del har i själva verket planerat så ingående att de på detta stadium kan skriva en praktiskt taget färdig text.

Tillvägagångssätten varierar men målet är i princip detsamma: ett första utkast.

Komma igång-strategier

I själva verket finns det strategier till och med för att komma till rätta med skrivmotståndet, med inledningsskedets kval.

En av de vanligaste komma igång-strategierna aktiveras hos många när tiden för lämning av en text närmar sig. Då rinner adrenalinet till och skrivandet kommer igång. Tidspress är nyckelordet.

Boken finns.
Den är bara inte skriven.

BODIL MALMSTEN

Att detta inte är någon bra strategi, säger sig självt. Ändå används den av oerhört många, från professionella skri-

benter till studenter som måste åstadkomma inlämningsuppgifter till ett visst givet datum, kanske också klockslag. Själv försöker jag utnyttja den kraft som tidspressen utövar genom att alltid för mig själv bestämma en tidpunkt för lämning som ligger dagen före den som tidningen eller förlaget bestämt. Man måste ju se till att det blir tid för bearbetning . . .

Många skribenter berättar om hur de kommer igång med skrivandet genom att helt enkelt lura sig själva. De sätter sig vid datorn och tänker: Jag ska inte börja med uppsatsen (artikeln, rapporten etc.) just nu. Men jag skriver en stund ändå, bara för att komma igång. Och efter en stund brukar oftast en text finnas där. Och lika ofta är stora delar av den texten användbara. Processen är igång.

SKRIV OM VAD SOM HELST!

För att lura sig själv att komma igång kan man faktiskt också skriva en stund om vad som helst. Engelska skrivpedagoger kallar metoden för *free-writing*. Vi har inget bra svenskt uttryck, men arbetssättet kan vi använda oss av ändå.

Det innebär att jag väljer något, kanske tavlan över sängen eller linjalen på skrivbordet och skriver om detta föremål i några minuter (3 à 5 min.). Genom detta skrivande kommer min formuleringsförmåga igång och det känns lättare att ta itu med uppgiften. Jag får också upp flytet i mitt skrivande, något som kommer den egentliga skrivuppgiften till godo.

Ett annat knep för att komma igång är att man ägnar en stund åt associativt skrivande. Man kan till exempel försöka med den övning som jag beskriver både i avsnittet Aktivering av lagrat stoff och Organisera i kapitel 6: övningen där det gäller att på tre minuter samla ihop så många ord som möjligt om en viss sak. Eftersom det just nu inte handlar om insamling av material utan om att komma igång med skrivandet, kan man i stället för att samla ord om ämnet låta det hela bli till en helt fri associationsövning. Man väljer något – ett föremål på skrivbordet, det man skulle vilja ägna sig åt i stället för att skriva, trädets utanför fönstret – och så låter man tankarna flyga och orden flöda. Effekten blir förhoppningsvis densamma som av *free-writing* – man kommer igång. Skillnaden är den att *free-writing* ger löpande, sammanhängande text; nu sitter man där med lösa ord och fraser.

BÖRJA MED DET DU KAN BÄST!

Om någon skulle tycka att dessa båda senare metoder är något lättsinniga – eftersom de tillåter att man styr bort från uppgiften – kan jag i stället rekommendera en annan strategi som innebär att man inte lämnar ämnet för skrivuppgiften. Man väljer helt enkelt att börja skriva om det man kan bäst eller känner mest för. Man startar kort sagt inte ”från början”, enligt planen, utan där det går lättast. Det spelar ingen roll om det skulle innebära att man börjar sitt skrivande med ett av de avslutande styckena eller avsnitten. En välplanerad text tillåter denna strategi. Det är bara att koppla ihop textdelarna när skrivprocessen närmar sig slut. Och att det kan betyda mycket för skrivstarten att man får börja med något som känns lättsamt att skriva säger sig självt.

Ytterligare en strategi för att få igång formulering och flyt kan vara att man helt enkelt tänker sig en mottagare som lydigt och intresserat *lyssnar* på vad man har tänkt skriva. Genom att man talar fram stoffet eller delar av stoffet, kommer formuleringsförmågan igång och det blir lättare att skriva.

HITTA DINA EGNA KNEP!

För en del skribenter kan välvässa pennor och prydliga, vita pappersark vara en nödvändig förutsättning för att skrivandet ska komma igång. För

andra betyder en garanterat ostörd stund tillsammans med datorn allt. För många kan en rask promenad eller en joggingrunda innebära att motståndet mattas och skrivandet kommer igång.

Gustaf Cederschiöld, som i början av 1900-talet skrev många böcker om skrivande och skriftspråk, förklarar den effekten med att den ”rytmiska kroppsrörelsen befordrar tänkandet, som utan tvivel sker i ett slags rytmiska ’vågor’”!

Cederschiöld föreslår också att man ska läsa för att ”stimulera författardriften”. Och visst kan en stunds läsning många gånger sätta fart på skrivandet. Genom att läsa vad någon annan skrivit inom samma ämnesområde får man ofta inspiration att vilja skriva något själv, men man kan också bli inspirerad av läsning som inte alls har med det egna skrivandet att göra. Det är med favoritförfattare och god litteratur som med en kopp varmt te – de kan göra underverk med den som tycker att det tar emot att börja skriva . . .

Om man befinner sig mitt uppe i en större skrivuppgift och ska börja skriva efter en tids uppehåll kan det hjälpa att läsa igenom det man skrivit tidigare – allt eller bara de närmast föregående sidorna. På så sätt kommer man in i de rätta tankebanorna, och det blir lättare att komma igång.

Det bästa sättet att komma igång med att skriva är kanske ändå trots allt att skriva. Prova litet olika knep nästa gång du sitter där och vändas. Skriv dagbok! Skriv brev! Skriv – vadsomhelst, bara du skriver.

Sammanfattning

Kom ihåg att du delar problemet med att komma igång med många andra. Praktiskt taget med alla som skriver.

För att komma till rätta med motståndet kan du prova olika komma igång-strategier. Du kan

- skriva om vad som helst
- associera
- samtala
- läsa
- börja med det lättaste, med det som du kan bäst.

Välj strategier som passar dig – och skrivuppgiften.